

Pleitnota van de
Stichting **'Wij vertrouwen stemcomputers niet'**

Rop Gonggrijp

21 september 2007

Zeer geachte rechter en griffier

1. Aan de orde zijn onze argumenten tegen de rechtmatigheid van het besluit dat de Nedap stemcomputers goedkeurt voor gebruik bij verkiezingen. Gedurende het afgelopen jaar zijn de stemcomputers, hun leveranciers, de software, de goedkeuring, de controle, de wettelijke basis en de procedures onderwerp van stevige kritiek, onder andere van ons. Veel van wat wij inbrachten is inmiddels overgenomen of bevestigd, onder meer in Kamerdebatten, door IT-specialisten, door het ministerie, door de AIVD en door een observatie-missie van de OVSE. Van de twee onafhankelijke commissies die naar aanleiding van onze campagne zijn ingesteld heeft de eerste, de commissie Hermans, zijn rapport inmiddels af. Dit rapport onderschrijft onze kritiek, soms in vernietigende bewoordingen. De tweede commissie, die over de toekomst van het stemproces moet adviseren, zal zeer binnenkort haar rapport presenteren. De verwachting is alom dat dit rapport een toekomst zonder de huidige stemcomputers zal schetsen.
2. Het spreekt voor zich dat ik hier niet alle argumenten uit de bezwaarprocedure, uit de aanvraag voor de voorlopige voorziening en uit ons beroepsschrift zal gaan herhalen, deze dienen hier als ingelast te worden beschouwd.
3. De stichting 'wij vertrouwen stemcomputers niet' vraagt u om de werking van het goedkeuringsbesluit hangende de beroepsprocedure te schorsen dan wel, bij een beslissing in de hoofdzaak, het besluit te vernietigen. We hebben daar een reeks argumenten voor. Alvorens deze te leveren willen we kort ingaan op enkele rechtsvragen.
4. Schorsen dan wel vernietigen betekent volgens ons dat er geen enkel besluit meer is dat de huidige stemcomputers goedkeurt. Onder het besluit waar we het nu over hebben ligt een besluit dat expliciet alleen voor de Tweede Kamerverkiezingen van november 2006 gold; daaronder ligt weer een besluit dat stemcomputers goedkeurde voordat deze werden gemodificeerd. Dit betekent dat de huidige stemcomputers na toekennen van de voorlopige voorziening of vernietiging van het besluit niet langer voor gebruik bij verkiezingen zijn goedgekeurd. En aangezien de staatssecretaris heeft toegegeven dat de Regeling niet voldoet ligt het niet voor de hand om op basis van de huidige Regeling weer een nieuw besluit te nemen.
5. Dit zou betekenen dat schorsing of vernietiging van het besluit het begin zou kunnen inluiden van een periode waarbij er in Nederland alleen nog maar met stembiljet en rood potlood gestemd gaat worden. Wie de huidige situatie goed in ogenschouw neemt ziet dat deze periode sowieso aanstaande is. De als enige overgebleven Nedap stemcomputers zijn ziek en worden niet meer beter. Gezien de snelheid van de huidige ontwikkelingen en het voortschrijdend inzicht lijkt het erg onwaarschijnlijk dat deze stemcomputers de EP-verkiezingen in juni 2009 zullen halen.

Belang van goedkeuringen bij stemcomputers

6. Bij verkiezingen met behulp van stemcomputers is de telling van de stemmen niet langer in handen van de tienduizenden leden van de stembureaus. De leden van het stembureau drukken aan het eind van de dag op een knop en de stemcomputer produceert een kassabonnetje waarop de uitslag van dat stemlokaal wordt geprint. Er is voor de leden van het stembureau geen enkele methode om na te gaan of dit klopt. Sterker nog, er is met dit type stemcomputers voor niemand een methode om achteraf na te gaan of een telling klopt. Dit heeft zowel internationaal (in Florida bijvoorbeeld) als nationaal (in de gemeente Landerd) reeds tot grote problemen geleid.
7. De Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997 (hierna: de Regeling) stelt regels om het gebrek aan controlemogelijkheden voor de leden van het stembureau op te vangen: er wordt getest of de stemcomputers aan gestelde eisen voldoen. De huidige eisen bieden in onze ogen niet voldoende waarborgen. Onze stichting verzet zich tegen het gebruik van stemcomputers die geen mogelijkheid bieden om de verkiezingsuitslag onafhankelijk te

controleren. Maar als we al stemcomputers van dit type gebruiken dan is het om nog enig vertrouwen in de verkiezingsuitslag te kunnen hebben van groot belang dat deze dan tenminste nog aan de gestelde keuringseisen voldoen.

Spoedeisendheid / tijdigheid

8. Het is van belang dat bij verkiezingen voor het openbaar bestuur gebruik wordt gemaakt van rechtmatig goedgekeurde stemcomputers. Het referendum in Utrecht op 10 oktober is in zijn aard gelijk te stellen aan een verkiezing. In de Utrechtse referendumverordening is de Kieswet zoveel mogelijk van overeenkomstige toepassing verklaard. Dit referendum is de eerste verkiezing voor het openbaar bestuur sinds de Provinciale Statenverkiezingen van maart jongstleden die daags na publicatie van het bestreden besluit plaatsvonden.
9. Rond het thema stemcomputers is veel in beweging, en onze Stichting heeft lang gehoopt dat het besef dat de Nedap stemcomputers niet meer kunnen worden ingezet ook op het ministerie zou doordringen. Nu dit niet het geval blijkt moet dan maar met behulp van een voorlopige voorziening voorkomen worden dat deze stemcomputers worden ingezet.
10. In januari 2008, waarschijnlijk nog voor een vonnis in de onderhavige beroepsprocedure onherroepelijk is, zal in Eindhoven nog een burgemeestersreferendum plaatsvinden.
11. De staatssecretaris heeft aangevoerd dat zelfs het aanvragen van een voorlopige voorziening daags voor een landelijke verkiezing in haar ogen nog tijdig zou zijn.

Schorsing / vernietiging uitvoerbaar

12. De gemachtigde van de gemeente Utrecht heeft middels het verzoek aan u om voor maandagochtend te beslissen laten weten dat overschakelen naar potlood wat hem betreft nog mogelijk is.

Stemcomputers voldoen niet aan de eisen

13. Wij hebben in het pleit voor de hoorzitting in de bezwaarprocedure in punten 2 t/m 8 en 16 uitvoerig uiteengezet waarom wij menen dat de stemcomputers niet aan de eisen voldoen. Het komt er op neer dat de eisen een reeks zaken definiëren die een stemcomputer moet kunnen. Deze functies zijn dan onderwerp van een keuringsproces waarbij bijvoorbeeld ook de programma-code, het "binnenwerk van de software", wordt bekeken.
14. Een deel van de vereiste zaken kan de hier goedgekeurde stemcomputer echter helemaal niet, daarvoor zijn een PC, software en hulpapparatuur nodig. Deze mogen van de Regeling binnen het begrip stemcomputer getild worden, maar moeten dan vanzelfsprekend ook gekeurd worden. Dit is niet gebeurd.
15. Bij deze pleitnota treft u nogmaals de schematische weergave die wij ook in de bezwaarprocedure bij ons pleit hebben gevoegd.
16. Om dit pleit niet langer te maken dan het al is zal ik, een beetje van de hak op de tak springend, de verweren van de staatssecretaris alsmede een aantal andere bezwaren tegen het besluit bespreken.

Verweer: Fox-IT heeft getest

17. De ambtsvoorganger van de staatssecretaris schreef ons al in de brief voorafgaande aan het omstreden besluit:

Het is juist dal de ISS -software en de programmeereenheid als zodanig geen onderdeel zijn van de keuring van de Nedap-machines. De geprogrammeerde stemgeheugens zijn dat echter, bij een typekeuring, wel.

Voor de komende verkiezing van 7 maart 2007 zullen de typen Nedap-stemmachines die bij de komende Provinciale Statenverkiezingen worden gebruikt, getest worden met de geprogrammeerde stemgeheugens met daarin de kandidatenlijsten zoals deze voor de verschillende kieskringen voor de Provinciale Staten verkiezingen zullen gelden.

18. Het 'getest worden' uit de brief van Nicolai moet wel betrekking hebben op de test door Fox-IT en niet op de keuring door Brightsight, want die vond immers al in november 2006 plaats, voor de Tweede Kamerverkiezingen. Voor de Fox-IT test is geen wettelijke grondslag, Fox-IT is geen goedkeuringsinstelling en het besluit verwijst niet naar deze test.
19. Het Fox-IT rapport mist nog iets belangrijks en dat is zelfs maar het geringste beetje relevantie op de kwesties die hier in het geding zijn. Het rapport begint omstandig met het uitsluiten en aannemen van alles waar het hier om draait:

In deze opdracht zijn geen beveiligingsaspecten en risico's op eventueel misbruik meegenomen.

De scope van de test beperkt zich tot het volgende:

1. Gecontroleerd wordt of de kieslijsten foutloos in de beschikbare stemgeheugens zijn geplaatst.

2. Gecontroleerd wordt aan de hand van een beperkt aantal praktijktesten of de uitgebrachte stemmen overeenkomen met de uitslag op de print out bij sluiting van de verkiezing op de betreffende stemmachine.

Tijdens de controle worden de volgende aannames gedaan:

[...]

De lijst die bij het sluiten van de verkiezing op de stemmachine wordt afgedrukt is het resultaat van de stemmen die op de betreffende machine zijn uitgebracht.

Fox-IT test, met andere woorden, of ze "het doen". Dit is geen onderwerp van ons geschil.

20. In een telefoongesprek dat ik met een leidinggevende bij Fox-IT voerde gaf deze aan zich ernstig af te vragen wat het ministerie nou eigenlijk moest met dit onderzoek. Ik heb toen al aangegeven dat het onderzoek in mijn ogen niet zozeer van technische als wel van juridische betekenis zou zijn, en ik ben bang dat ik daarin tot nu toe gelijk heb gekregen. Bij ontstentenis van een verklaring die de relevantie van dit rapport in deze procedure aangeeft volharden wij in ons standpunt dat het Fox-IT rapport één van de door de staatssecretaris bewust opgetrokken rookgordijnen is.

Verweer: EDP-auditor heeft getest

21. In het verweerschrift wordt aangevoerd dat Brightsight en Nedap verklaringen hebben afgegeven. In het geval van Brightsight is deze verklaring door een EDP-auditor mede-ondertekend. In deze verklaringen belooft men - klaarblijkelijk voor het eerst - plechtig dat men de goedgekeurde software ook in de stemcomputers heeft gestopt. Dit heeft geen betrekking op de punten die hier in het geding zijn. Het moest er nog eens bijkomen dat ze dat niet gedaan hadden!
22. We hebben een verklaring van Nedap dat de door hen gebruikte moederkopie van de software hetzelfde is als de geteste kopie. De belofte van Nedap is alleen iets waard als Nedap te vertrouwen is, maar dan hebben we juist geen probleem. We stellen nu - al dan niet met een wat onbestemd gevoel - vast dat we voor de integriteit van het verkiezingsproces al die jaren feitelijk afhankelijk zijn geweest van de blauwe ogen van de firma Nedap. In dat licht zijn deze verklaringen een poging om een vertrouwensprobleem weg te redeneren met een handtekening en wat slechte logica.
23. Ik beseft me dat u dit technische argument wellicht niet kunt beoordelen en dus misschien ook niet zult meewegen, maar ik wil het toch genoemd hebben: het algoritme dat in de verklaring wordt gebruikt om het programma te authenticeren is een zogenaamde "niet-cryptografische checksum". Zo'n checksum is per definitie onbruikbaar om te bewijzen dat een programma niet gemodificeerd is.

Verweer: "... in het stemlokaal"

24. De Regeling definieert een 'stemmachine' als volgt:

een machine waarop gestemd kan worden voor de verkiezing [...], inclusief de hulpapparatuur die wordt gebruikt bij de voorbereiding van de stemmachine voor de stemming, bij het uitbrengen van een stem door de kiezer en bij de verrichtingen van het stembureau in het stemlokaal.

Tijdens de hoorzitting in de bezwaarprocedure interpreteerde Nedap dit als volgt:

Dat de Regeling de grenzen waar het begrip stemmachine begint en eindigt laat samenvallen met de grenzen van het stemlokaal is overigens volslagen logisch. De analogie en het referentiekader wordt uiteraard ontleend aan het stemmen met papier en rode potlood, [...]. Ook in deze situatie is het algemeen aanvaard, dat al het (hulp)apparatuur en programmatuur dat benodigd is, voor het genereren van kandidatenlijsten [...], drukken van stembiljetten [...], en optellen van stembureauresultaten tot en met de berekening van de zetelverdeling [...] niet aan een goedkeuring wordt onderworpen. Je kunt de juistheid van iedere uitvoer met menselijke waarneming immers vaststellen.

25. Het betreft hier een foute en door Nedap voor de gelegenheid verzonnen interpretatie van de Regeling. 'In het stemlokaal' slaat op 'de verrichtingen van het stembureau' direct daarvoor. De interpretatie van Nedap verklaart niet waarom de Regeling van alles regelt over het invoeren van kandidatenlijsten op de stemcomputer. Voorbereiding van de stemcomputer voor de stemming vindt doorgaans niet plaats in het stemlokaal.
26. Verder ligt in de inherente verschillen tussen papieren stembiljetten en stemcomputers nu juist de crux: stembiljetten, potloden en stembussen kunnen desnoods van de duivel zelve betrokken worden, stemcomputers vergen een grote mate van vertrouwen in de correcte werking van die computer: zelfs de leden van het stembureau hebben immers geen zicht op wat er binnenin die computer gebeurt. Het is de reden dat we wel een goedkeuringsproces voor stemmachines hebben en niet voor stembiljetten. Hoezeer deze Regeling nu ook gemankeerd blijkt te zijn, het bestaan ervan duidt er op dat de wetgever wel degelijk heeft ingezien dat voor vertrouwen in de uitslag met de komst van de stemcomputers nu juist ook zaken buiten het stembureau in ogenschouw genomen dienen te worden.

Verweer: Het is een definitiekwestie

27. We hebben bij de bezwaarhoorzitting en in het beroepsschrift keer op keer uitgelegd dat het hier niet gaat om verschil van opvatting over de definitie van een 'stemmachine'. De bewoording van de definitie in de Regeling staat toe dat computer, ISS software en uitleeseenheid naar believen binnen of buiten die definitie geplaatst worden. Het gaat er om dat om het even welke definitie er gehanteerd wordt, de 'stemmachine' nog steeds moet voldoen aan de eisen, zoals met betrekking tot het invoeren van kandidatenlijsten. Door hardnekkig te blijven doen alsof er een verschil van opvatting is over de reikwijdte van de definitie probeert de staatssecretaris de aandacht van dit simpele gegeven af te leiden.

Verweer: Gangbare interpretatie vs. nieuwe inzichten; bestendige praktijk

28. Met de term 'nieuwe inzichten' zijn wij wellicht overdreven beleefd geweest. Het blijkt immers uit het rapport van de commissie besluitvorming stemmachines dat alle betrokkenen al lang wisten dat de goedkeuringsprocedure rammelde maar dat men dit niet aan de grote klok gehangen heeft:

Als de stichting wij vertrouwen stemcomputers niet erachter komt wat het ministerie, de Kiesraad en TNO al tien jaar weten, namelijk dat deze software aan geen enkele test, keuring of goedkeuringsprocedure is onderworpen, antwoordt minister Nicolai op 1 februari 2007 dat de stichting dit goed heeft gezien.

29. Als er al sprake is van een nieuw inzicht aan de zijde van het ministerie dan betreft dit dus niet het inzicht dat er iets niet deugt aan de procedure, maar het inzicht dat wij dat nu ook weten.
30. Ik wil hier kort over zijn: "We doen het altijd zo" is geen verdediging. De Staat is hier als de man die al tientallen jaren zonder rijbewijs rijdt. Ook die weet dat dat niet hoort en ook daar is sprake van een 'bestendige praktijk'. Met dien verstande dat je mag hopen dat de advocaat van die man het wel uit zijn hoofd laat om dat voor de rechter als verdediging te gebruiken.

Verweer: Prototypekeuring in rechte onaantastbaar; rechtszekerheid

31. In het verweerschrift wordt zeer uitgebreid betoogd dat de keuring uit twee delen bestaat en dat er nu alleen wijzigingen gekeurd worden. Als het zo uitkomt blijkt het ministerie vanuit de eigen verantwoordelijkheid voor een goed verloop van de verkiezingen tests uit te laten voeren door de AIVD en door de firma Fox-IT. En nu probeert ze ons in het verweerschrift te vertellen dat men, als men de juiste vragen had gesteld en gehoord had dat de Nedaps niet deugden, eigenlijk niets met die kennis had kunnen beginnen. Een eenmaal verleende prototype-goedkeuring zou betekenen dat men zich bij het verlenen van de feitelijke goedkeuring niet eens mag afvragen of de goed te keuren stemcomputers überhaupt wel aan de goedkeuringseisen voldoen.
32. Dit is in tegenspraak met de daden van haar ambtsvoorganger die in oktober 2006 de goedkeuring schorste van de Sdu NewVote stemcomputer hoewel die wel aan alle eisen uit de Regeling voldeed. De zelfstandige verantwoordelijkheid van de staatssecretaris voor een goed verloop van de verkiezingen wordt naar believen ingezet of ontkend, zo het van pas komt.
33. Art. 7 lid 1 van de Regeling zegt:

De Minister kan een verleende goedkeuring van een prototype van een stemmachine of van een stemmachine voor gebruik bij de verkiezingen intrekken, indien: a. het gebruik van de stemmachine tot bezwaren aanleiding geeft waardoor de goede gang van zaken bij de verkiezingen in gevaar wordt gebracht;

De gedachte uit het verweerschrift is dat het ministerie vanwege rechtszekerheid en structuur van de Regeling keihard gedwongen zou zijn om zonder verdere overwegingen een vergunning af te geven terwijl men anderzijds wel de bevoegdheid heeft (en gebruikt) om vergunningen op elk moment naar eigen inzicht in te trekken.

34. Als de rechtszekerheid van de fabrikanten van stemcomputers hier al in het geding zou zijn dan nog zou deze gewogen moeten worden tegen de rechtszekerheid van de kiezers die het recht hebben om te stemmen op stemcomputers die op elk moment aan de dan geldende eisen voldoen.

Permanent, dan eenmalig, dan weer semi-permanent

35. In haar verweer stelt de staatssecretaris dat wij juist blij zouden moeten zijn dat de goedkeuring nu niet langer eenmalig is. Onze klacht was fundamentele van aard en betrof dat het nu voor iedereen tot daags voor de verkiezing onduidelijk blijft hoe het volgende goedkeuringsbesluit er uit ziet. Door in het verweerschrift wel te stellen dat we dan maar razendsnel een voorlopige voorziening hadden moeten aanvragen laat ze blijken misbruik te maken van deze kennisvoorsprong.
36. Het argument dat wij juist blij zouden moeten zijn met de toevoeging “tot de Regeling verandert” is gratis. De staatssecretaris kan in de nieuwe Regeling regelen wat ze wil over de status van reeds verleende goedkeuringen en gezien de uitlatingen die ze zelf over de huidige Regeling heeft gedaan was het laten voortbestaan van oude goedkeuringen toch geen optie.
37. Nedap vond het, blijkens een schrijven van 22 januari aan het ministerie, helemaal niet leuk dat hun stemcomputers slechts voor één verkiezing goedgekeurd werden. Ze wilden blijkens dit schrijven zelfs botweg geen nieuwe goedkeuring aanvragen. En nu is er dus ineens op twijfelachtige gronden een semi-permanente goedkeuring zonder nieuwe keuringsprocedure. Ligt het niet in de rede dat men eigenlijk weer eenmalig wilde goedkeuren en dat de huidige formulering het gevolg van een door Nedap afgedwongen compromis is?

Verzegeling ene keer gekeurd, andere keer niet / ene keer een wijziging, andere keer een hele nieuwe keuring

38. De ‘niet overschrijfbaar EPROM’ waarvan in het verweerschrift bij herhaling sprake is bestaat niet. Dit moet een ‘PROM’ zijn. (De ‘E’ staat voor ‘Erasable’, en dat is deze juist niet.) Beiden zijn verwisselbare chips waarop de software in de stemcomputer staat. Ons is nooit duidelijk geworden hoe de vervanging van EPROMs door PROMs een beveiligingsmaatregel kan zijn.

Niemand met slechte bedoelingen zou de EPROM/PROM chips ter plekke wissen en programmeren, in elk realistisch scenario programmeert de aanvaller zijn EPROMs of PROMs thuis. Het betreft hier een zinloze - maar tot nu toe succesvolle - rookgordijn-maatregel die moest doen voorkomen alsof de stemcomputers door doortastend ingrijpen ineens veel veiliger geworden waren.

39. Wij begrijpen het verweerschrift zo dat de staatssecretaris volhoudt dat er wijzigingen aan de verzegeling zijn aangebracht tussen november 2006 en maart 2007. Nedap schrijft echter in een brief aan BZK/CZW van 22 januari 2007:

Ten opzichte van de laatste aanvraag voor goedkeuring en de inzet tijdens de Tweede Kamerverkiezingen 2006 zijn de machines niet gewijzigd in de zin van de 'Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997'

en in haar eigen beslissing op bezwaar van 10 juli 2007 schrijft de staatssecretaris zelf:

In het goedkeuringsbesluit van 2 maart 2007 is sprake van goedkeuring van stemmachines omdat ten opzichte van het besluit van 17 november 2007 immers geen nieuwe aanpassingen aan de stemmachine hadden plaatsgevonden.

40. De staatssecretaris zet er hoog op in dat ze het aanbrengen en wijzigen van de verzegeling nooit wijzigingen in de zin van de Regeling heeft gevonden. In het verweerschrift schrijft ze:

De stichting verliest hiermee uit het oog dat de (aanpassing van de) fysieke verzegeling van stemmachines, net zoals bijv. het aanbrengen van handvaten op een stemmachine, noch in november 2006, noch in maart 2007 voorwerp is geweest van de goedkeuring in de zin van de Regeling.

41. Zowel het besluit van November 2006 als het onderhavige besluit baseren zich op de verklaring van Brightsight (06-LTR-316, 8 november 2006) en het keuringsrapport. Het keuringsrapport heeft het ministerie niet. Ik kom daar zo nog op terug. Die verklaring bevat echter wel de titel van het rapport dat de Staat niet van Nedap mocht hebben:

De uitgevoerde testen en testresultaten zijn vastgelegd in rapport 06-RPT-158 "Keuring van de Nedap stemmachines met nieuwe PROMs en verzegeling."

42. De Stichting verliest hier helemaal niets uit het oog: PROMs en verzegeling waren overduidelijk meer dan nieuwe handvaten. Ze werden destijds wel degelijk relevant geacht in de zin van de Regeling en de wijzigingen waren tezamen de directe en enige aanleiding voor de keuring. De staatssecretaris neemt hier een loopje met de waarheid.

Een veelheid aan technische bezwaren

43. Zo mogelijk nog interessanter dan het analyseren van het verweer van de staatssecretaris is om te kijken op welke punten ze geen verweer heeft geleverd. In onze pleitnota voor de bezwaar-hoorzitting schreven we:

Er zijn tegen elke verdere inzet van Nedap stemcomputers bij verkiezingen een veelheid aan technische bezwaren in te brengen die elk afzonderlijk te ver voeren voor een behandeling hier. Ik verwijs naar het rapport "Nedap/Groenendaal ES3B voting computer, a security analysis", verdere technische uiteenzettingen op de website van de Stichting, alsmede naar het rapport van de waarnemingsmissie van de OVSE, allen bij alle betrokkenen bekend.

44. Er is op dit punt tot op heden geen weerwoord gekomen. De staatssecretaris laat "vanuit haar verantwoordelijkheid voor een goed verloop van de verkiezingen" wel een zinloos onderzoek verrichten door Fox-IT maar ze negeert tegelijkertijd een onderzoek dat de Nedap ES3B stemcomputer werkelijk tot de grond toe afbrandt. We zouden dolgraag door een technicus van de zijde van het ministerie tegengesproken worden. Dat de staatssecretaris kennelijk niemand heeft die op technisch niveau weerwoord kan of wil leveren is niet alleen onbevredigend maar staat ook haaks op haar verantwoordelijkheid in deze.
45. Ik heb onlangs ons onderzoek van de Nedap ES3B stemcomputer gepresenteerd op het Electronic Voting Technology 2007 congres in Boston. Tijdens de peer-review fase is onze paper besproken als één van de belangrijkste van het afgelopen jaar. In Californië zijn nog

onlangs een groot aantal stemcomputers van diverse fabrikanten gedecertificeerd naar aanleiding van zeer vergelijkbare onderzoeken met zeer vergelijkbare uitkomsten. Die onderzoeken zijn overigens in opdracht van en op rekening van de Californische overheid uitgevoerd, en niet zoals hier met grote tegenwerking van de overheid op eigen kosten van de onderzoekers.

46. Er is in het wetenschappelijke domein brede consensus dat de Nedaps als stelsysteem niet voldoen. Professor Bart Jacobs, lid van de commissie Korthals Altes, sprak zelfs van “kapot en kan niet meer gemaakt worden”. Deze zitting is waarschijnlijk geen goede plek voor een technische discussie. Maar het kan, in een procedure die soms ook over technische dingen gaat, ook weer niet zo zijn dat de staatssecretaris zich noch in de wetenschappelijke arena noch in rechte tegen peer-reviewed technisch inhoudelijke kritiek hoeft te verweren.

Verweer: Even volhouden, alles wordt beter

47. Uit al het schriftelijk verweer in deze zaak ademt de gedachte dat het misschien wel niet zo netjes geregeld is nu, maar dat men op het punt staat om het, al dan niet in samenspraak met de Tweede Kamer, allemaal wel goed te regelen. De belofte dat het binnenkort goed geregeld gaat worden betekent niet dat stemcomputers niet aan de eisen moeten voldoen. Dit geldt temeer als iedereen toegeeft dat deze eisen veel te weinig waarborgen bieden.
48. De aangevoerde Kamerstukken kunnen niet verhullen dat de Tweede Kamer in deze zeer kritisch staat tegenover de staatssecretaris en dat ze haar heeft laten beloven dat ze ten allen tijde kan terugvallen op verkiezingen met stembiljetten (TK, vergaderjaar 2006-2007, 30 800 VII, nr. 85 p. 4678)

De heer Duyvendak (GroenLinks): U loopt ook het risico van kapitaalvernietiging [...], want ook in de route die u kiest is er een gerede kans dat er Nedap-computers afgekeurd worden door de eisen die u in ieder geval nog wel wil stellen.

Staatssecretaris Bijleveld-Schouten: Dat is zo en dan is het risico dat wij zullen moeten stemmen met het rode potlood!

49. Uit het handelen van de staatssecretaris blijkt ook niet dat het op korte of zelfs maar op middellange termijn beter wordt. Ze heeft aangekondigd om voor het jarenlange tijdvak voor de implementatie van de plannen van de commissie Korthals Altes met nieuwe eisen en een nieuwe tijdelijke goedkeuringsprocedure te komen. Dit kan er alleen maar toe dienen om de bestaande Nedap stemcomputers goed te keuren, want andere stemcomputers zijn er in die periode niet.

U heeft niet alle stukken waarop het besluit gebaseerd is

50. Wij menen dat u de overwegingen rond een voorlopige voorziening wellicht ook over kunt slaan en direct in de hoofdzaak kunt beslissen. In de tekst van het besluit waar we het hier over hebben staat namelijk:

Gezien de verklaring van Brightsight te Delft van 8 november 2006, kenmerk 06-LTR-316 en het rapport van Brightsight te Delft van 8 november 2006, kenmerk 06-RPT-158;

Besluit

Artikel 1

De elektronische stemmachines van de typen [...] van N.V. Nederlandsche Apparatenfabriek Nedap worden goedgekeurd voor het gebruik bij verkiezingen [...].

Tijdens de briefwisseling die aan deze behandeling vooraf is gegaan heeft de Staat toegegeven niet te beschikken over een cruciaal stuk waarop het besluit is gebaseerd.

51. Het ministerie neemt een besluit gebaseerd op een keuringsrapport dat men niet geheim probeert te houden maar - veel erger nog - waarvan men kennelijk geaccepteerd heeft dat men het niet krijgt van Nedap. Wat overblijft is een schamel A4tje waarop staat dat de Nedaps formeel aan de eisen voldoen. Het ministerie heeft zichzelf met deze gang van zaken de enige mogelijkheid ontnomen om te oordelen aan de hand van iets meer dan de vaststelling dat de

stemcomputers zuiver formeel voldoen. Dit terwijl men anderzijds al heeft toegegeven dat deze eisen als minimum-waarborgen niet voldoen. Op zichzelf is dit al ruim voldoende om te spreken van een onzorgvuldig voorbereid besluit en van onbehoorlijk bestuur.

52. Gegeven de vertrouwenscrisis waar men in verkeerde was er immers niets logischer geweest dan dat Nedap niet moeilijk had gedaan en dat het ministerie het keuringsrapport vervolgens zelf op de eigen website had gezet. Het feit dat men van Nedap (weliswaar met tegenzin) geaccepteerd heeft dat dit rapport niet is verstrekt geeft verdere voedingsbodem aan het vermoeden dat de firma Nedap hier het ministerie in de tang heeft en achter de schermen feitelijk de zetten dicteert. Want wat zou er allemaal in kunnen staan, in dat keuringsrapport van de firma Brightsight? Er zou bijvoorbeeld bij de conclusies kunnen staan:

“Hoewel de geteste Nedap stemcomputers formeel aan de eisen voldoen en wij dus ook een certificaat hebben afgegeven zijn er nieuwe inzichten die de keuringseisen dermate achterhaald maken dat wij, alles overziende, het gebruik van deze stemcomputers bij verkiezingen afraden.”

53. Het bovenstaande is wellicht ‘wishful thinking’, maar gelooft u aan de andere kant dat Nedap zich zonder enige reden verzet tegen afgifte van dit keuringsrapport aan het ministerie?
54. Als men het keuringsrapport al heeft mogen inzien en als men de inhoud daarvan op zijn technische merites heeft kunnen beoordelen, dan nog betekent afwezigheid van dit document dat u hier vandaag ter zitting niet over de stukken kunt beschikken waarover het ministerie beschikte toen men het besluit nam en waarop men het besluit baseerde. Het verweer dat een ministeriële regeling zou mogen regelen dat de onderliggende stukken voor een besluit niet in het bezit van het ministerie hoeven te zijn is tenenkrommend en ondergraaft de fundamenteën van het bestuursrecht.
55. Zonder af te doen aan het gewicht van de overige ingebrachte bezwaren is het feit dat het ministerie niet in het bezit is van het keuringsrapport een evidente fatale tekortkoming die in onze ogen tot niets anders kan leiden dan tot vernietiging van het besluit. Als u deze redenering volgt dan zou een spoedige beslissing in hoofdzaak voor alle betrokkenen de meeste duidelijkheid scheppen.
56. Mocht u niet in de hoofdzaak willen besluiten dan verzoeken wij u in het licht van al het aangevoerde om met ons vast te stellen dat er gereede twijfel is of de Nedap stemcomputers wel rechtmatig zijn goedgekeurd en hangende de verdere procedure middels een voorlopige voorziening te regelen dat de werking van het bestreden besluit wordt geschorst.